

К. А. Автухов,
кандидат юридичних наук,
молодший науковий співробітник сектору дослідження
проблем кримінально-виконавчого законодавства
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

УДК 343.8

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ

*Розглядаються основні теоретичні та прикладні проблеми
процесу виконання-відбування покарання у виді арешту, надано
окремі пропозиції щодо його вдосконалення.*

Ключові слова: арешт, виконання арешту, правовий статус засуджених до арешту, режим виконання арешту.

Боротьба зі злочинністю є одним із пріоритетних напрямків діяльності держави, яка здійснюється шляхом застосування кримінального покарання до осіб, які вчиняють суспільно небезпечні діяння. Пройшло вже більше 11 років, як набрав чинності Кримінальний кодекс України, однак порядок виконання окремих видів покарання, які ним були запроваджені, й досі залишається не достатньо дослідженим, що викликає певні складності і при організації процесу їх виконання. Така ситуація характерна і для покарання у виді арешту.

Розширення практики застосування арешту може виступати одним зі шляхів зменшення рівня криміналізації суспільства, що перш за все пов'язано із короткостроковістю досліджуваного виду покарання. Сьогодні при виконанні арешту персонал Державної кримінально-виконавчої служби України стикається з багатьма проблемами як теоретичного, так і практичного характеру. Останні в першу чергу пов'язані з браком відповідної матеріально-технічної бази й фінансування для його виконання. При цьому існують проблеми й теоретичного характеру, пов'язані з правовим забезпеченням процесу виконання арешту.

На жаль, питання виконання досліджуваного виду покарання через свою відносну новизну раніше не підлягали комплексному науковому дослідженню. Зараз існують лише окремі статті в юридичних виданнях таких науковців, як А. М. Авраменко [1], В. О. Бугаєва [2], О. В. Кравченко, А. С. Мацко [3]. Однак вказані правники у своїх публікаціях розглядають лише деякі аспекти процесу виконання покарання у виді арешту, не наводячи комплексного розв'язання існуючих проблем. У захищеній у 2007 році дисертації Ю. В. Шинкарьова [4], яка присвячена арешту, цей вид покарання розглядався здебільшого з точки зору кримінального права.

Метою статті є розгляд основних аспектів процесу виконання-відбування покарання у виді арешту в Україні.

Дослідження процесу виконання-відбування покарання у виді арешту слід розпочати з розкриття змісту досліджуваного виду покарання, під яким слід розуміти обсяг кари, що несе в собі арешт. Відбування арешту насамперед пов'язано з обмеженням свободи вибору місця проживання й перебування й перебування й визначення власного способу життя, тому основним елементом змісту арешту слід вважати саме ізоляцію, що має як фізичний, так і духовний прояв. Фізичний

аспект ізоляції полягає у фактичному поміщенні особи до спеціальної установи виконання покарання — арештного дому.

Духовна (інтелектуальна) ізоляція засуджених до арешту значною мірою обумовлена фізичною й реалізується через такі засоби, як:

(а) заборона на отримання посилок і передач (за винятком тих, у яких міститься одяг за сезоном);

(б) відсутність побачень;

(в) заборона перегляду будь-яких відеофільмів і телепередач;

(г) здійснення адміністрацією арештного дому підбору інформації, що передається за допомогою радіо;

(д) обмеження кількості примірників книг і журналів, які дозволяється мати при собі засудженому;

(е) заборона листування між особами, які перебувають в установах виконання покарань, та не є родичами тощо.

Порівняльний аналіз умов відбування арешту й позбавлення волі дозволяє підкреслити, що ізоляція, яку зазнають засуджені до арешту, є суворішою, порівняно з тією, якій піддаються засуджені до позбавлення волі, навіть у порівнянні з тими, які тримаються в приміщеннях камерного типу колоній максимального рівня безпеки. Це дає підстави зробити висновок, що за вітчизняним законодавством серед усіх засуджених саме засуджені до арешту є найбільш ізольованими.

За кримінальним законом арешт може бути призначений на строк від одного до шести місяців, що є відносно коротким строком, порівняно з іншими покараннями, пов'язаними з ізоляцією засуджених, однак вплив на особу під час відбування арешту підсилюється суворістю умов відбування. Разом з тим саме тривалість строків, на які призначається арешт, пояснює його розташування в системі покарань між конфіскацією майна й обмеженням волі.

Розглянувши зміст арешту, можна зробити такий висновок: у загальних рисах цей вид покарання має багато спільного з позбавленням волі як видом покарання, однак недоречно їх ототожнювати, бо арешт за умовами відбування і строками призначення суттєво відрізняється від покарання у виді позбавлення волі. Слід зазначити, що покарання у виді арешту і позбавлення волі на певний строк — це супідрядні категорії стосовно загального поняття “позбавлення волі”, до якого, окрім вищеназваних, слід відносити також покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні й довічне позбавлення волі.

Доволі інформативним, з наукової точки зору, є історичний огляд практики застосування покарання у виді арешту. Аналіз історичної літератури й документів виявив, що арешт застосовувався ще за часів дії Литовських статутів на західних територіях сучасної України. Більшого розповсюдження він набув із середини ХІХ ст. на її східних територіях, що входили до складу Російської імперії. Однак за результатами аналізу історичних джерел ми дійшли до невтішних, хоча й повчальних, висновків: загалом ефективність арешту була доволі низькою, у зв'язку зі слабким матеріально-технічним забезпеченням і доволі низьким рівнем правового регулювання. Звернено увагу на те, що врахування негативного досвіду застосування арешту в минулому дасть можливість уникнути повторення помилок, і тим самим сприятиме підвищенню ефективності останнього. Велике значення також має й те, чи буде процес виконання арешту проходити в руслі ідей, закладених у нього розробниками Кримінального кодексу України 2001 р.

Аналіз практики застосування арешту останніх років виявив проблему, яка пов'язана з доволі частим його призначенням особам, на яких цей вид покарання майже не має належного впливу. Видається, що покращити ситуацію може прийняття пленумом Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ постанови, в якій слід звернути увагу суддів на необхідність враховувати обмеженість можливостей арешту в досягненні мети покарання при застосуванні його до осіб, які раніше вже відбували покарання у виді арешту,

обмеження волі чи позбавлення волі на певний строк. Інший захід для вирішення зазначеної проблеми може полягати у внесенні змін до санкції ст. 395 КК України “Порушення правил адміністративного нагляду”, в якій закріплено лише один вид покарання за цей злочин — арешт. Пропонується передбачити можливість призначення позбавлення волі за вчинення цього злочину. На наш погляд, запровадження вказаних заходів повинно знизити кількість засуджених до арешту, які мають значний кримінальний досвід і яким призначення арешту не досягає мети покарання.

Вкрай актуальною проблемою вивчення процесу виконання-відбування арешту залишається питання правового регулювання правового статусу засуджених до арешту. Для початку слід розглянути теоретичні положення правового статусу засуджених до арешту, зокрема провести аналіз загальних засад правового статусу засуджених загалом і засуджених до арешту зокрема. Для початку слід відмітити, що категорії “правовий статус” і “правове положення” треба розмежовувати. Під першим поняттям розуміється сукупність закріплених у законодавстві й нереалізованих у дійсності прав та обов’язків абстрактної особи; друге, слід використовувати ці категорії, ведучи мову про конкретну людину та належні їй права й обов’язки. Поняття “правове положення” є ширшим за обсягом, оскільки включає як права й обов’язки, які лише передбачені законодавством, так і ті, якими особа фактично володіє у всьому їх різноманітті. Перетворення правового статусу засудженого до арешту, у правове положення відбувається за наявності юридичного факту — вступу в законну силу вироку суду, яким конкретну особу засуджено до покарання у виді арешту. Саме із цього моменту абстрактна конструкція “правовий статус засудженого до арешту” набуває чітких рис, наповнюється конкретним змістом та індивідуалізується у правовому положенні визначеної особи.

До основних елементів змісту правового статусу засуджених до арешту віднесено права й обов’язки. Включення інших елементів є недоцільним, бо вони або зумовлюють або забезпечують права та обов’язки. За результатами аналізу питання віднесення до елементів правового статусу засуджених до арешту такої правової категорії, як “законний інтерес”, слід зробити висновок, що немає достатніх підстав включати її до змісту досліджуваного правового статусу.

Правовому статусу засуджених до арешту характерні такі ознаки:

- (1) у ньому виражається державна воля щодо застосування до злочинців обмежень, що виникають у результаті засудження до покарання у виді арешту;
- (2) змісту їх правового статусу притаманна певна стабільність, статичність, зміни до нього вносяться виключно на законодавчому рівні;
- (3) складові частини правового статусу таких засуджених — права й обов’язки — формулюються і функціонують у виді правових норм і відповідно належать до об’єктивного права;
- (4) елементам їх правового статусу властиві загальність і масштабність, вони окреслюють межі, в яких виникає правове положення конкретного засудженого до арешту;
- (5) обмеження прав та обов’язків засуджених до арешту містяться не лише в кримінальному і кримінально-виконавчому законодавстві, а й в інших галузях.

Окремо варто зупинити увагу на дослідженні проблеми правової регламентації й реалізації прав та обов’язків засуджених до арешту. Відзначимо, що правам засуджених до арешту не завжди протиставлені обов’язки адміністрації арештного дому, як це мало б бути з огляду на теоретичні положення. Крім того, існує нагальна проблема закріплення окремих прав та обов’язків саме в законі, а не у відомчих нормативних актах.

За результатами аналізу права засуджених до арешту на особисту безпеку, слід звернути увагу на наявні прогалини в законодавстві, зокрема залишається неврегульованим питання місця та порядку розміщення осіб, щодо яких застосовано

заходи безпеки. Актуальним також є питання, чи повинна адміністрація арештного дому за своєю ініціативою застосовувати заходи безпеки стосовно засудженого за відсутності з його боку заяви, якщо, наприклад, відомості про загрозу його особистій безпеці отримані оперативним шляхом. На нашу думку, на це запитання варто дати позитивну відповідь і дозволити адміністрації використовувати заходи захисту в такій ситуації. При цьому треба обов'язково передбачити одержання згоди засудженого на вжиття щодо нього таких заходів, інакше дії адміністрації можуть бути розглянуті ним як утиск прав. До того ж його письмова згода дозволить уникнути можливого свавілля з боку адміністрації.

Слід наголосити, що засудженим до позбавлення волі право на листування надається в ширшому форматі, аніж засудженим до арешту. Останні не мають права відправляти й отримувати телеграми, обмеженішим також є й перелік адресатів, яким направляється кореспонденція засуджених до арешту, що не підлягає перегляду. Акцентуємо увагу на необхідності вирішення проблем, пов'язаних з реалізацією права на придбання продуктів харчування і предметів першої потреби, одержання грошових переказів, здійснення релігійних прав засудженими до арешту. Обґрунтовано, на наш погляд, є необхідність запровадження для цих засуджених такого виду заохочення, як збільшення тривалості прогулянки на одну годину строком до тридцяти діб.

Не менш актуальним є розгляд питання місця виконання покарання у виді арешту. Варто відмітити, що відбування арешту саме у спеціальній установі — арештному домі — є однією з базових ідей, яка була супутня самій пропозиції введення арешту до системи покарань, і відповідно держава повинна забезпечити дотримання вимог закону. Наділення СІЗО функцією виконання арешту суперечить основним напрямкам його діяльності, функціональній належності й місцю у структурі Державної кримінально-виконавчої системи. Слідчий ізолятор — це установа для виконання запобіжного заходу, функція виконання покарання йому не властива. Викликає сумнів можливість належного виконання покарання у виді арешту в умовах слідчих ізоляторів; ця діяльність виходить за рамки їх компетенції.

Відмітимо, що будівництво арештних домів необхідно проводити за типовими проектами, в процесі розробки яких варто виходити з того, що в камері повинно утримуватись від трьох до десяти засуджених, з розрахунку мінімум по чотири квадратні метри на кожного.

Ще одним важливим питанням є розгляд режиму в арештному домі, його основних вимог та засобів забезпечення. Режиму в арештному домі притаманна більша одноманітність, порівняно з режимом у колоніях, оскільки законодавство не передбачає різних видів арештних домів чи окремих дільниць у їх структурі. Під режимом в арештному домі слід розуміти встановлену кримінально-виконавчим законодавством систему правил поведінки засуджених до арешту (режим відбування арешту) і заходів, що здійснюються адміністрацією арештного дому й органами виконання покарань, спрямованих на досягнення мети покарання (режим виконання арешту). Підтриманню режиму в арештному домі сприяє виконання його основних вимог, якими є:

- (1) ізоляція засуджених;
- (2) постійний нагляд за ними;
- (3) виконання покладених на них обов'язків;
- (4) реалізація їхніх прав;
- (5) безпека засуджених і персоналу;
- (6) роздільне тримання різних категорій засуджених.

Важливу роль для підтримання режиму в арештному домі відіграють засоби його забезпечення, до яких належать:

- (а) технічні засоби нагляду й контролю;
- (б) оперативно-розшукова діяльність;
- (в) режим особливих умов;

(г) заходи заохочення і стягнення;

(д) застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї.

Наголошуємо, що для встановлення належного режиму при відбуванні покарання у виді арешту та забезпечення зазначених основних вимог режиму необхідно створювати окремі установи виконання покарань — арештні доми, адже їх створення надасть реальну можливість застосування зазначених засобів його забезпечення у випадках, коли для цього виникне потреба.

За результатами проведеного дослідження, слід відмітити, що арешт як один з відносно нових видів покарання є доволі перспективним з точки зору досягнення мети покарання, однак для покращення процесу його відбування необхідне удосконалення правового регулювання окремих його інститутів.

Список використаних джерел

1. Авраменко, А. М. Моніторинг засуджених, які відбувають покарання у виді арешту [Текст] / А. М. Авраменко // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2010. — № 2. — С. 163–169.
2. Бугаев, В. А. Правовые проблемы применения уголовного ареста в отношении военнослужащих [Текст] / В. А. Бугаев // Право і безпека. — 2005. — № 1. — С. 46–49.
3. Кравченко, О. В. Історико-правова й лексико-семантична характеристика терміна “арешт” [Текст] / О. В. Кравченко, А. С. Мацко // Вісник Запорізького юридичного інституту. — 2000. — № 1. — С. 313–317.
4. Шинкарьов, Ю. В. Арешт як вид кримінального покарання та особливості правового регулювання його виконання та відбування [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шинкарьов Юрій Вікторович. — Х., 2006. — 243 арк.

*Рекомендовано до друку сектором дослідження
проблем кримінально-виконавчого законодавства*

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка

*В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
(протокол № 4 від 11 листопада 2012 року)*

Надійшла до редакції 02.12.2012

Автухов К. А. Основные теоретические и прикладные проблемы исполнения наказания в виде ареста

Рассматриваются основные теоретические и прикладные проблемы процесса исполнения отбывания наказания в виде ареста, даны отдельные предложения по его совершенствованию.

Ключевые слова: *арест, выполнения ареста, правовой статус осужденных к аресту, режим выполнения ареста.*

Avtukhov, K. A. Basic Theoretical and Applied Problems of Punishment Execution by Means of Arrest

This paper examines the main theoretical and applied problems of the process of punishment execution in the form of arrest. The author gives some suggestions for its improvement.

Keywords: *arrest, execution of arrest, the legal status of confined persons, regulations of arrest execution.*

